

SİYASAL İKTİDAR ve TOPLUMSAL SINIFLAR

Poulantzas ve Kitap Hakkında

Poulantzas (1936-1979) Atina'da doğmuş ve hukuk okumuş, 1960'lı yılların Fransı'nda yaşamış ve de Marx'ı yapısalcı perspektiften yeniden ele alan Althusser'den etkilenmiş olan ünlü siyaset bilimcidir. Sahip olduğu hukuk formasyonunun etkisiyle, başlarda hukuk ve hukuk felsefesi konularında yaptığı çalışmalar diğer teorisyenlerden ayrı bir devlet teorisi geliştirmesine imkân sağlar. Kabaca anlatılırsa, tarihin öznesi olarak sınıfları gören, bireyleri sınıflar arasındaki işleyişin taşıyıcıları olarak ele alan, incelemesini toplumsal formasyonlara ve onların içindeki sınıfların mücadelelerine dayandıran, ekonomik, politik ve ideolojik yapılar arasında ekonominin belirleyici olduğunu ama diğer yapıların görece özerkliğe¹ sahip olduğu anlayışına dayanan Althusserci perspektifi, ilk defa devlet teorisine uygulayan isimdir (Carnoy, 2013: 120-129).

Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar (bundan sonra *SİTS*) ile birlikte Poulantzas, araçsalcı Marksist anlayışa, yani en kaba haliyle devletin egemen sınıfların elinde pasif bir araç olduğunu savunan görüşe karşı yapısalcı bir pozisyon yaratır. Bu tavır, Marksist devlet kuramcıları arasında ses getirir ve uzunca bir süre tartışılır. Poulantzas sonraki eserlerinde bu kitaptaki teorik tavrından uzaklaşsa ve bu yönelişi Marksist çevrelerden politik eleştiriler almasına neden olsa da (bkz. Wood, 2011; Yılmaz, 2003: 67 vd.) kitap önemini yitirmemiştir.² Poulantzas, *SİTS*'le birlikte, devleti konu edinen çalışmalar içinde kendine yer açar ve devlet teorisi alanında bir canlanmayı da tetiklemiş olur.

¹Kavram Türkçede “görece” veya “görelî” özerklik biçiminde kullanılmakta; biz görece özerklik demeyi tercih ettik.

²Çalışmada bu eleştiriler ve Poulantzas'ın Marksist devlet teorisindeki yeri tartışmasına girilmedi. Burada Poulantzas, Miliband ve Laclau arasındaki polemiklere ve devlet türetme yaklaşımlarındaki etkilerine işaret etmekle ve çalışmanın sonundaki kısa listeye göz atılmasını önermekle yetinmiyoruz.

SİTS ilk olarak 1968’de Fransızca basılır ve İngilizceye (tespit edebildiğimiz kadarıyla) ancak beş yıl sonra çevrilir. Türkçeye ise ancak 1992 yılında kazandırılır (Poulantzas, 1992). Fakat Türkçe metin eksik bir çeviridir (oysa Poulantzas 1970’li yıllarla birlikte Türkiye’de de anılmaya başlar ve bu kitabının çevirisi eksik olmanın yanında aslında gecikmiştir de). 2014 yılında Epos Yayınlarından çıkan kitap, yine tespit edebildiğimiz kadarıyla, eserin *ilk tam Türkçe çevirisidir* ve Fransızcasından tercüme edilmiştir. Daha önce “birinci kitap” nitelemesiyle basılan eser, özgün kitabın son üç ana başlığını içermez. Oysa bunlar “Kapitalist Devletin Temel Özellikleri”, “Kapitalist Devletin İktidar Ünitesi ve Görece Özerkliği” ile “Bürokrasi ve Elitler Üzerine” başlıklarıdır ki Poulantzas’ın Marksist devlet teorisine özgün katkısı asıl olarak bu başlıklarda serimlenir.

Kitap, Giriş’ten başka beş ana başlıktan oluşmakta ve bu haliyle hacimli olduğu söylenebilir (421 sayfa). Epos Yayınları’ndan çıkan halinde de yararlandığımız İngilizce baskıda da (Poulantzas, 1978) kaynakça yok. Bu nedenle okuma yapılırken metinde atıf yapılan kaynaklara sonradan dönüp bakmak oldukça zorlaşıyor (Kitaba eklenecek bir isimler ve kavramlar indeksi bu sorunu hafifletebilirdi örneğin). Poulantzas’ın dilinin ağırlığını bir tarafa bırakacak olursak, basımdan ve çeviriden kaynaklı sorunlar, kitabın okunmasını zorlaştıran diğer önemli etkenler.

SİTS, çok fazla olmasa da, özellikle dipnotlarında yazım yanlışları ve kitabın dizgisinden kaynaklı bozulmalar barındırıyor; oysa ele alınan konuların sunumunun büyük bir özenle planlandığı bir eser. Öyle ki arada atladığınız birkaç cümle ya da özümsemeden geçtiğiniz bir paragraf kitabın anlaşılmasını zora sokuyor ya da konular arasındaki bağlantıların gözden kaçırılmasına neden olabiliyor. Dolayısıyla *SİTS*, parçalı değil bütüncül biçimde okunduğunda ve ele alındığında anlaşılabilir bir çalışma niteliği taşıyor. Metin içindeki yazım yanlışları ve özellikle (zaten uzun olan) dipnotlardaki (dizgiden kaynaklı) biçim bozulmaları ve bozuk ifadeler işin içine girdiğinde okurun dikkati çok daha kolay dağılıbiliyor. Baskı ve ifade hatalarının neden olduğu bu dikkat dağınıklığı, metin içinde kullanımı rastgele olmayan birçok tanıma veya kavrama sonradan tekrar değinildiği için, metnin özümsemesini zorlaştırıyor.

Metnin diline gelindiği zaman okuma zorluğu katlanıyor. Genellikle Fransızcadan Türkçeye çeviri yapmak zor bir uğraş olarak nitelenir. Buna bir de Poulantzas’ın “anlaşılması güç” dili de eklenince metni okumak hayli zorlaşıyor. Dahası, öncesinde Poulantzas’la haşır neşir olmuş olanların alışkın olduğu kimi kavramların farklı Türkçeleştirilmesi okumayı tekrar tekrar başa dönerek yapma gereği hissettiriyor. Tüm çeviri boyunca bu “yeni” kavramların istikrarlı olarak kullanılması ise takdiri hak ediyor.

Çevirmen, Poulantzas'ın sıkça kullandığı *instance* kategorisini³ “yargı” olarak çevirmeyi tercih etmiş ve tüm metin boyunca buna uymuş. Okurken takıldığımız konulardan biri, belki de alışkanlıktan kaynaklı, bu kelime oldu, çünkü eski çevirilerde bu kavram, genellikle “kerte” sözcüğüyle karşılanmakta.⁴ Hatta “son kertede” lafı neredeyse gündelik dile de yerleşmiş halde. Takıldığımız bir başka kelime de “ünite”. İngilizce metinde *unity* olarak kullanılan kavram (örneğin kitabın dördüncü başlığı İngilizceye “unity of power...” biçiminde çevrilmiş) aslında bir arada olma durumunu, bütün halde bulunmayı ifade ediyor, Türkçede birlik, bütünü oluşturma anlamına geliyor. Oysa çeviride bu kelime “ünite” diye kullanılmış. Yani aslında *birlik* değil *birim* sözcüğüyle karşılanmış.

Türkçeye çevirirken karşılaşılan anlam ya da ses uyumu kaymaları nedeniyle yer yer metnin okunmasını hatta anlaşılmasını güçleştiren kısımlar ortaya çıkıyor. Örneğin “...bir formasyonun ünitesinin tutunum faktörünün...” (s. 47)⁵ gibi ifadeler, okumayı da anlamayı da zorlaştırıyor ki bu tamlama belki de *SİTS*'in en sık tekrarlanan söz öbeği. Özgün metindeki uzun cümleler de buna eklenince kitap, okuru, en azından diline alışana ve geri dönüp bakmayı alışkanlık edinene kadar, zorluyor diyebiliriz. Bu nedenlerle kitabın rahat okunup anlaşılmasını sağlayacak şekilde, belki de biraz da aslını bozmak pahasına, sadeleştirilerek çevrilmediği düşünülüyor. Hatta genellikle bire bir çevirisinin yapılmasının hedeflendiği hissi uyanıyor. Ayrıca bazı kısımlardaki cümle yapıları bizi taslak çevirinin üzerinden geçilmediği düşüncesine itiyor.

³Biz bu kelimelerin İngilizcelere hareket ediyoruz, Fransızcasına dair bilgimiz ne yazık ki sınırlı.

⁴Poulantzas'ta *kerte* günlük dildekenden farklı bir anlama ya da içeriğe sahip. *Instance* kavramı Poulantzas'ın eserlerinde bir toplumsal formasyonun farklı kesitlerini ya da düzlemlerini karşılamak üzere kullanılıyor; çok kaba tanımla bir bütün olan toplumsal formasyonun, bir arada bulunan ve birbirlerinden etkilenen ama kendi içlerinde de diğerlerinden bir ölçüde bağımsız olarak işleyen “düzlemler”i anlamına geliyor. *Instance* sözcüğü anlam itibarıyla bütünün bir parçasını (örneğin zamanın bir kısmını/ânını) anlatıyor. Eski çevirilerde kullanılan (360 derecenin bir parçası, çeyrek gibi anlamlara gelen) kerte sözcüğü de benzer bir içeriğe sahip. Yargı ise ilk akla gelen haliyle bu içeriği vermektense zamanla uzaklaşmış bir sözcük. Aslında kesmek bölmek anlamına gelse de artık daha çok adli konuları çağırıştırıyor diyebiliriz. Bu nedenle *instance* kavramının “yargı” şeklindeki çevirisi kullanışsızdır diyebiliriz.

⁵Kitap'ta çok sık kullanılan bir tamlama olan bu öbeğin İngilizce baskıdaki hali şöyle: *factor of cohesion of a formation's unity*. Ufak bozucu müdahaleler yapmakla birlikte şöyle bir çeviri daha anlaşılabilir olabilirdi örneğin: “[toplumsal] oluşumu bir arada tutma işlevi”... Yazının geri kalanında, kargaşayı önlemek için Kitap'taki karşılığını tercih edeceğiz.

Zaten bu kısımları okurken ne demek istendiği anlaşılmıyor. Bu durumlarda eserin özgün ya da İngilizce baskısına başvurma zorunluluğu doğuyor.

SİTS'in Planı ve İçeriği

Bu engelleri aşma azmine sahip okurlara kitabın içeriği hakkında bilgi vermek gerekir. Kitap, giriş dışında beş bölümden oluşuyor. Diyalektik Materyalizm ve Tarihsel Materyalizm arasındaki ilişkiyi ele alması itibarıyla “Giriş” bölümü kitaba, sıklıkla karıştırılan bu iki kavramı berraklaştıran çalışmalardan biri olma özelliğini kazandırıyor. Poulantzas’ın teorik özgünlüğü burada kısmen görülmekte. Genel soyutlama düzeyindeki teoriden somut duruma nasıl geçiş yapılacağı ve asıl olarak Althusser’in kuramsal bakışının devlete nasıl *uygulandığı* Giriş’te değinilen diğer konular.

“Genel sorunlar” başlığını taşıyan ilk bölüm, eserin temel kavramlarının ele alındığı ve bu kavramlar arasındaki ilişkilerin kurulduğu temel bir bölüm. İzleyen bölümlerde yer alan kavramlar, ilk bölümde ifade edildiği biçimleriyle ve içerikleriyle kullanılıyor. Diğer bölümlere nazaran daha uzun olması da ilk bölümün önemini gösteriyor (kitabın 102 sayfası, yani neredeyse dörtte biri bu tartışmalara ayrılmış). Bu bölümde politika, devlet, toplumsal sınıflar ve toplumsal formasyon arasındaki ilişki yeniden ele alınıyor. Poulantzas bu bölümde önce kerte olarak “politik olan” (özellikle devletin “hukuki-politik üstyapısı”) ile politik mücadele anlamında “politika”nın ilişkisini inceliyor. Buradan hareketle devletin “politik sınıf mücadelesi”nin nesnesi olmasını açıklayan Poulantzas bunun devletin farklı işlevlerinden kaynaklandığını söylüyor. Devletin, toplumsal formasyonun (yani kertelerin kompleks birliği ve bunların belli bir tarihsellikteki özgün eklemlenmesi s. 51), hem farklı sınıfların birbirlerini yok etmesini engellemek hem de “global” (yani toplumsal formasyonun tamamen yok olmasının önüne geçmek için) bir “*tutunum*/bir arada tutma (*cohesion*) işlevine” sahip olduğu savunuluyor. Devletin politik pratiklerin nesnesi ya da hedefi olmasının temel nedeni de bu. Devlet, toplumsal formasyonda hem çelişkileri hem de farklı üretim tarzlarını bir arada tutabiliyorsa, politik eylem de o formasyonu var olan haliyle tutmak ya da dönüştürmek için devlet iktidarına yönelmelidir. Devletin genel işlevi olarak tanımlanan bu *tutunum* işlevi Poulantzas’a göre devletin diğer [alt]işlevlerini de belirler. Devletin teknik-ekonomik, siyasal ve ideolojik düzeylere denk düşen işlevleri bulunmaktadır ve bu işlevler de devletin genel/“global” rolü tarafından üstbelirlenir: “*Devletin bu global rolü politik bir roldür...* (D)evletin bir teknik-ekonomik, bir ideolojik ve bir “politik” fonksiyonu yoktur; konumunun kendisine verdiği global bir *tutunum* fonksiyonu ve bu

fonksiyonun özgül politik fonksiyon aracılığıyla üst-belirlenen tarzları vardır” (s. 53).⁶

Poulantzas’a göre “sınıflar”, “...her zaman sınıf pratikleri anlamına gelir ve bu pratikler, yapılar değildir –ne politik pratik devletin üstyapısıdır, ne de ekonomik pratik üretim ilişkileri demektir” (s. 75). Sınıflar üretim tarzlarında farklı kertelerin somut kombinasyonlarından etkilendiklerinden “her zaman saf ekonomik üretim tarzlarının incelenmesiyle belirlenemez” (s. 80). Toplumsal formasyon farklı üretim tarzlarını bir arada barındırdığından, onların saf hallerindeki sınıflar doğrudan “ayrık” (*distinct*)⁷ bir sınıf olarak o toplumsal formasyonda somut olarak ortaya çıkmayabilir. Poulantzas’a göre Marx, toplumsal formasyonla ilgili yazılarında bir sınıfın bir “formasyonda ayrık bir sınıf olarak var olmasının onun “özgün” politik örgütlenmesine bağlı olduğunu” vurgular. “Bir toplumsal formasyonda bir sınıfın ancak, ekonomik varlığı ve üretim ilişkileriyle bağlantısı diğer düzeylere özgül bir varlık olarak yansıdığı zaman ayrık ve özerk bir sınıf olarak –toplumsal güç anlamında– değerlendirilebilecektir (s. 85).⁸ Poulantzas’ın temel ölçütü de sınıflar, fraksiyonlar veya diğer toplumsal “özneler” için toplumsal güç olarak ortaya

⁶Poulantzas tüm bu değerlendirmelerinde doğrusal akıl yürütmeyi kırmak adına “dekalaj” kavramına (*dislocation*) başvuruyor. Kısaca dekalaj (çeviride gerekçesi de aktararak, özgün haliyle kullanılmış, kabaca örtüşmeme anlamına gelmek üzere) bir toplumsal formasyonda belli bir konjonktürde kerteler arasındaki uygun olmama/denk düşmeme durumunu anlatıyor. Poulantzas’ın en sık verdiği örnek ise feodal nitelikli Mutlak Monarşi tipi devletin burjuvaziye hizmet etmesi ya da bu feodal devletin oturduğu ekonomik zeminde aslında kapitalist üretim tarzının egemen olmaya başlamış olması.

⁷Belge’nin bastığı çeviride *seçik* kelimesiyle karşılanmış.

⁸Poulantzas burada uygun etkiler (*pertinent effect*) kavramıyla konuyu açıklamaya girişir. Uygun etkilerle “üretim sürecindeki yerin diğer düzeylere yansımalarının yeni bir öge oluşturması” olgusu kastedilmektedir (s. 87). Poulantzas sınıf ya da fraksiyonun toplumsal güç olarak varlığının “üretim ilişkileriyle olan ilişkinin ve üretim süreci içindeki yerin uygun etkiler yoluyla diğer düzeylere yansıdığı zaman” belirleneceğini savunur. Ekonomideki yerinin diğer düzeylere yansımalarıyla bu öge yansımış olduğu düzeylerin sınırlarını değiştirir (s. 86). 18. *Brumaire*’deki analizlere dayanarak Poulantzas, devletin özel biçimi olarak Bonapartizmin, burjuvazinin çıkarlarını korusa da küçük köylüleri koruyor gibi görünüp onların *ekonomik varlığını politik düzeye yansıttığını*, böylece *Bonapartizmin onları ayrık bir sınıf olarak politik düzeye taşıdığını savunur*. Poulantzas, Bonapartizm yoluyla küçük köylülerin ekonomik varlıkları yansımamış olsaydı, onların politik varlıklarının ayrık bir sınıf olarak değil, başka ögelerin uygun etkileri yoluyla oluşacağını ifade etmektedir (politik varlık sözü bir kavram olarak sunulmasa da iktidar bloğu içindeki toplumsal aktörleri tespit etmekte önemli bir araç olarak değerlendirilebilir).

çıkma durumudur ki, bu ancak özgün politik örgütlenmeye bağlıdır.⁹ Poulantzas'ın buradaki temel katkısı bize göre (1) toplumsal formasyonun farklı üretim tarzlarını bir arada barındırdığını atlamadan, (2) bu somut formasyonda (sınıftan toplumsal katmana kadar geniş bir yelpazeye yayılan) farklı toplumsal öznelerin bir arada var olduğunu tespit ederek, (3) egemen olmayan üretim tarzlarının saf hallerindeki toplumsal öznelerin, kapitalist üretim tarzı içindeki politik konumlarını tespit etmek üzere bir analiz çerçevesi geliştirme girişimidir. *SİTS*'in sonraki bölümlerinde de bu tartışmalar korunur.¹⁰

İkinci bölüm “Kapitalist Devlet” başlığını taşıyor. Üretim ilişkileri, hegemonya, devlet tipleri ve biçimleri bu başlıkta analiz ediliyor. Poulantzas devletin kurumlarının ekonomik ve siyasal alanda/yaşamda hiçbir sınıfsal çelişki yokmuş gibi bir görüntü oluşturmasını “devletin yalıtıcı etkisi” kavramıyla açıklıyor bu bölümde. Ona göre kapitalist devlet aslında hukuki ve ideolojik etkinin sonucunda yalıtılmış biçimde ortaya çıkan ekonomik toplumsal ilişkiler içerisindedir (s. 150) ve “kendisini sürekli olarak, bu yalıtılmışlığı kendi doğasında açığa çıkaran ekonomik mücadelenin tamamen

⁹Poulantzas'ın analizlerinde “toplumsal kategori”, özerk olan ve olmayan “fraksiyon” ve “toplumsal katman” gibi “sınıf bölümleri”nden söz edilir (s. 93-95). Buna göre toplumsal kategori, uygun etkileri olan, ekonomi dışı yapılarla olan özgül ve üst belirleyici ilişkilere dayanan toplumsal birlikteliklerdir (devletle ilişkilerinde bürokratlar veya ideolojiyle ilişkilerinde entelektüeller). Özerk sınıf fraksiyonu “olası toplumsal güçlerin dayanağını oluşturan” fraksiyonlardır (Sadece fraksiyondan söz edildiğindeyse özerk fraksiyon olma potansiyeline sahip toplumsal birliktelikler anlatılmaktadır). Toplumsal katman ise üretim tarzlarının toplumsal bir formasyondaki kombinasyonunun, sınıf, kategori ve fraksiyon üzerindeki ikincil etkilerini ifade etmekte kullanılmaktadır.

Toplumsal kategori fraksiyondan, ekonomi dışı düzeyler tarafından (örneğin bürokrasinin politik düzey/devlet tarafından) üst belirlenmesiyle ayrılır. Toplumsal katman fraksiyondan toplumsal bir güç olamamakla ayrılır; buna rağmen politik pratiğe etkide bulunabilir. Lenin'in verdiği örnek olan işçi sınıfı aristokrasisine atıf yapar Poulantzas, bu katman “belirsiz olan arabulucu karakteri nedeniyle, kendi başına bir toplumsal güç oluşturmaya da burjuvazinin işçi sınıfı içindeki “ajanları” (*agent*) olarak politik bir işlev üstlenir ve işçi sınıfının politik pratiğini etkiler (Poulantzas, 1978: 85). [Alıntıyı İngilizcesinden yapmak durumunda kaldık, incelediğimiz çevirisinde toplumsal katman için yanlış olarak “toplumsal bir güç oluşturabilir” denmekte (2014: 95), oysa birkaç cümle önce toplumsal bir güç oluşturamayacağı ifade edilmekteydi].

¹⁰Kapsamlı sayılabilecek olan tartışmaların tamamını burada tüketmeye imkân olmadığı açık. Bu nedenle giriş kısmındaki materyalizm tartışmaları ya da genel olarak tarihselci Marksist anlayışla girdiği polemiklere değinmiyoruz.

politik *ünitesi*¹¹ gibi gösterir” (s. 151).¹² Yine bu bölümde Gramsci'nin hegemonya kavramını eleştiren Poulantzas, kavramı yeniden anlamlandırarak sınıf ilişkilerine çekiyor ve hegemonya kavramını hegemonik sınıf ya da fraksiyonun diğer sınıf ve fraksiyonlar üzerindeki özel bir egemenliği olarak baştan kuruyor. Bu, “iktidar bloğu” kavramsallaştırmasını mümkün kılacak bir teorik adım aynı zamanda. Böylece hegemonik sınıfı tanımlıyor: “Halk-ulusun genel çıkarını temsil etmek ve egemen sınıf ile fraksiyonlar arasında kapitalist devletle kurduğu özel ilişki yoluyla özgül bir egemenliğe sahip olmak gibi çifte fonksiyonu politik düzeyde kendinde yoğunlaştıran sınıf...” (s. 161). Toplumsal formasyonun ve politiğin “dönemleşmesi” (*periodization*) olarak ifade edilen kısım da yine bu bölümde yer alıyor. Mutlakiyetçi devlet ve burjuva devrimlerine geçiş anlatılırken özellikle toplumsal sınıflar ve örgütlenmiş siyasal iktidar olarak devlet arasındaki ilişki politik kerte üzerinden bu bölümde tartışılıyor.

Devletin dönemleşmesi anlatıldıktan ve kapitalizme kadar getirildikten sonra kapitalist devletin genel olarak ele alındığı “Kapitalist Devletin Temel Özellikleri” başlıklı bölüme geliniyor. Burada kapitalist devlet ile egemenlik altındaki (*dominated*) sınıf arasında ilişki kuruluyor. İdeoloji ve meşruluk sorunsalları “politik kertede kalınarak” ve devletle ilişkilendirilerek ele alınıyor. Poulantzas'a göre kapitalist devlet, halkın genel çıkarları nosyonu etrafında egemenlik altındaki sınıfların bazı ekonomik çıkarlarını güvence altına alır; bunlar egemen sınıfların¹³ kısa erimli bazı çıkarlarıyla muhtemelen karşıt ama hegemonik egemenlikleriyle uzlaşabilir niteliktedir. Bunun sınırı ekonomik iktidardaki bu tip kısıtlamaların egemen sınıfların politik iktidatlarını etkilememesiyle çizilir (s. 220). Benzer biçimde politik olarak temsil edilme “algısı” olarak ideoloji ve meşruluk tartışmalarını inceleyen Poulantzas, kapitalist devletlerle egemen sınıf arasındaki ilişkiyi ele almaya başlar. Buradan hareketle iktidar bloğu kavramına erişir. İktidar bloğu, farklı üretim tarzlarının bir arada yaşadığı akılda tutularak “kapitalist devletin özel bir

¹¹Daha sonra kapitalist devletin, egemen sınıfları politik olarak örgütlü tutma, egemenlik altındaki sınıfları örgütsüzleştirme işlevleri olarak da adlandıracağı politik işlevlerinden söz edecektir (s. 216).

¹²Poulantzas sivil toplum tartışmaları konusunda da tam da bu etki nedeniyle eleştirel bir tavır takınır. Bu konuda hazırlanmış bir tezden çıkarılan makale için bkz. (Bank, 2012).

¹³Poulantzas “egemen sınıflar” kavramıyla bir formasyondaki farklı üretim tarzlarının bir arada bulunmasından kaynaklanan ve birlikte varolan farklı sınıflar bütününe kastetmektedir denebilir. “Kapitalist devletin yapısı -özgül özerkliği- devletin, bir egemen sınıflar çoğulluğunun (*plurality*) siyasal egemenliğe katılmasını mümkün kılar.” (Wright, 1982: 11).

biçimiyle olan ilişkisi içerisinde politik olarak egemen olan sınıf ya da sınıf fraksiyonlarının özel ve çelişkili ünitesini [birliğini-RA] göstermektedir (s. 273).

... (B)ir iktidar bloğunun karakteristik ve tipik konfigürasyonunun, üç önemli faktörün somut kombinasyonuna bağlı olduğunu görebiliriz: (1) blok içerisinde hegemonyayı somut olarak tutan sınıf ya da fraksiyona, (2) bloğa katılan sınıf ya da fraksiyonlara, (3) hegemonyanın aldığı biçimlere bir başka deyişle, iktidar bloğu içerisindeki güçlerin somut ilişkisinin ve çelişkilerinin yapısına (Poulantzas, 2014: 282).

Poulantzas'a göre iktidar bloğundaki konfigürasyonun değişmesi belli bir konjonktürde "devlet biçimi"nin¹⁴ değişimine de neden olabilir.

Poulantzas sonrasında iktidar bloğunu ittifaklardan/müttefik sınıflardan ayırır. Ona göre ittifak da iktidar bloğu gibi kimi sınıfsal çelişkileri içinde barındırır da genellikle iktidar bloğuyla onun dışındaki bir sınıf/fraksiyon arasındaki ilişkiyi anlatır (en sık rastlanılan durum olarak küçük burjuvaziyle iktidar bloğu ittifakını örnek verir s. 281). Dahası yine genellikle ittifaklar sınıf mücadelesi alanının bir düzeyinde (ekonomik, politik veya ideolojik) kurulum ve ekonomik ya da politik bir düzeyle birleşir. İktidar bloğunda söz konusu olan ise sınıf mücadelesinin tüm düzeylere yayılmasıdır. Poulantzas iktidar bloğu analizine "destek sınıflar" ya da "devlet aygıtının savunucusu sınıflar" gibi başka kavramları/kategorileri sınıf mücadelesi analizine dahil eder.¹⁵

Üçüncü bölümde (Kapitalist Devletin İktidar Ünitesi ve Görece Özerkliği) yine Poulantzas'ın en önemli ve ünlü katkılarından biri olarak kabul edilen kapitalist "devletin görece özerkliği"yle devlet iktidarının "birliği" ele

¹⁴Devlet biçimi kavramı belli bir toplumsal formasyonda devletin, ekonomik toplumsal ilişkilerle olan bağı üzerinden nitelenmesini içerir. Kapitalist üretim tarzının "ilkel" biçiminin egemen olduğu bir formasyonda devletin ekonomiye müdahil olmamasıyla nitelenen "liberal devlet" biçimi buna örnek gösterilebilir. Kapitalist "(d)evlet biçimlerindeki bu farklılıklar kesinlikle, görece özerk olan ekonomikle politik arasındaki ilişkinin büründüğü *özgül biçimlere* denk düşer" (s. 171).

¹⁵"Destek sınıflar"ın (Bonapartizmin lümpen-proletaryasındaki gibi) egemen sınıflara sundukları destekte, iktidar bloğundaki sınıfların ya da müttefik olanların herhangi bir özveride bulunmaları söz konusu değildir. Destek sınıfların katkısı, işçi sınıfı egemenliği korkusuna dayanan ya da belirli bir devlet biçimine verilen destek olarak ortaya çıkabilir (s. 283-284). Bunlardan başka Marx'ın "politik sahne" kavramına atıfla siyasal partiler, egemen sınıflar ilişkisini ve bu ilişkideki örtüşmeme durumunu yani dekalajı da göz önünde bulundurarak devleti yöneten sınıflar ve devlet aygıtının savunucusu sınıflar (*classes in charge of the state*, devleti yöneten sınıflar olarak da çevrilmektedir bkz. Yılmaz, 2003: 61) ile egemen sınıflar ilişkisine değinir (s. 288-291).

alınıyor. Poulantzas'a göre kapitalist devlet, devlet iktidarının ekonomiden görece özerkleşmiş kurumlarının özgül "iç tutunumu"nu sağlar. Bu tutunum, iktidar bloğundaki sınıf ve fraksiyonlarla müttefik veya destek sınıflar/fraksiyonların ilişkilerinin bir araya gelmesini sağlamakta ve devletin kurumsallaşmış iktidarının dağılmasını engellemektedir. Poulantzas, devletin görece özerkliğinden devletin iktidar bloğundaki sınıf ve fraksiyonlardan (müttefik ve destek sınıfları da dahil) özerk olmasını anlar (s. 298). İktidar bloğu içindeki farklı sınıfların/fraksiyonların aralarındaki çelişkiler, tüm burjuvaziyi temsil eden siyasal partilerin ortaya çıkmasına imkân vermez. Politik kerte bu sınıfların çıkarlarını onlardan görece özerk olan devlet, tutunum işlevi gereği, üstlenir. Poulantzas, görece özerklik kavramıyla devlete bir tür "hareket alanı" sunar ve kendini devleti egemen sınıfların elinde basit bir araç olarak gören yaklaşımlardan ayırır. Görece özerklik kavramını Marx ve Engels'e dayandırsa da, onların sınıflar arasında denge durumunda ortaya çıkacağını savundukları görece özerklik anlayışını eksik bulur ve genişletir. Böylece devlet her konjunktürde görece özerkliğe sahip hale gelir. Görece özerklik, kapitalist devlete egemenlik altındaki sınıflarla uzlaşma olanağı verir, bu uzlaşma zaman içerisinde egemen sınıfların ekonomik çıkarlarına yarayacaktır. Aynı devlet, egemenlik altındaki sınıfların baskısıyla, konjunktüre göre egemen sınıfın herhangi bir fraksiyonunun uzun erimli çıkarlarına müdahale etme olanağı da verir. Devlet, görece özerkliği somut olarak kazanmak için toplumun egemenlik altındaki bazı sınıflarına dayanır ya da onları egemen sınıflara karşı oyuna sokar. Kısaca görece özerklik devletin, egemen sınıfların politik örgütlenme faktörü olma fonksiyonundan kaynaklanır, devlet işçi sınıfını politik olarak örgütsüzleştirir ve tüm küçük üreticilerin kendilerini politik olarak ifade edemelerinden yararlanarak kendini onların çıkarlarının politik temsilcisi olarak gösterir (s. 333-337).¹⁶

Kitabın son bölümü ise bürokrasiyle ilgili (Bürokrasi ve Elitler Üzerine). Poulantzas bu bölümde önce elit tartışmalarını¹⁷ eleştirerek bu yaklaşımların konunun sınıfsal içeriğinden uzaklaşmasına neden olduğunu savunur. Ayrıca

¹⁶İlerleyen kısımlarda yasama-yürütme ayrımı, devlet ve sınıflar arasındaki ilişkiyle birlikte ele alınır. Poulantzas'a göre kapitalist devlet, erklerin birinin diğeri üzerindeki egemenliğinden hareketle, örgütlenmiş merkezi birlik olarak işlev görmektedir. Yasama ya da yürütme [içinde bulunduğu konjunktürdeki politik sınıfsal ilişkilere uygun biçimde] kurumsal iktidarın, devletin kompleks örgütlenmesinde yoğunlaştığı düğümü oluşturur ve iktidar bloğunun niteliği, devlet ve rejim biçimleri arasındaki ilişkilerle birlikte incelenir (s. 356).

¹⁷Poulantzas bu başlık altında Mosca, Pareto, Michels, Burnham ve özellikle Wright Mills'in elit ve iktidar sorunlarını nasıl (yanlış bir biçimde) ele aldıklarına mercek tutar.

devlete (ve kertelere) atfettiği görece özerkliği bürokrasiye de başka bir biçimde yerleştirir.¹⁸ Poulantzas'a göre bürokrasi¹⁹ bir toplumsal kategoridir.²⁰ Sınıf ya da fraksiyon olamaz, çünkü üretim ilişkilerinde bir bütün olarak doğrudan yer almaz. Kategorileri fraksiyonlardan ve katmanlardan ayıran şey politik ve ideolojik yapılarla olan üstbelirleyici ilişkileridir, kendileri de bu ilişkilerin sonucudur (s. 95). Bürokrasi her ne kadar sınıf aidiyetine sahip olsa da, devletle girdiği "üstbelirleyici ilişki" onun fonksiyonunun sınıf aidiyeti tarafından değil devlet aygıtının somut işleyişinden, yani devletin tüm formasyon içindeki yerine ve sınıf ya da fraksiyonlarla kurduğu kompleks ilişkisine bağlıdır (s. 393-394). Poulantzas'a göre bürokrasinin kendi başına iktidarı yoktur, ayrıca ait olduğu sınıfların genel çıkarlarına göre hareket etmediğine göre bu sınıflardan görece özerktir.

Kısa Bir Değerlendirme

Peki ilk baskısını 1968'de yapmış olan bu kitap neden önemli? Ya da aradan geçen neredeyse yarım yüzyıla rağmen kitabın neden çevrilmesi gerekiyordu? Bize kalırsa sorunun yanıtı Poulantzas'ın analiz çerçevesinde saklı. Özellikle bu kitapta Poulantzas'ın uğraşı, sadece bilimsel bir faaliyet değil siyasal bir mücadele çerçevesi olarak da kabul edilen genel Marksist devlet teorisiyle toplumsal formasyonu ve somut olarak devleti incelemek arasındaki eksik basamakları tamamlamaya denk düşüyor. Poulantzas'ın Lenin'e atıfla kullandığı "somut durumun somut tahlili"ni yapabilmek için gereken adımların anlatıldığı *SİTS*, alana kazandırdığı ya da anlamını sorguladığı kavramlarla da önemli. Sunduğu analiz çerçevesi, son derece dinamik olan sınıfsal ilişkilerin ya da daraltırsak sınıf mücadelesinin devletle

¹⁸Bürokrasiyi küçük üreticilerin politik çıkarlarını örgütleyen bir yapı olarak görmesi, üzerinde durulması gereken bir teorik açılım. Özellikle, çalıştığımız kamu yönetimi alanında bürokrasi genellikle tarafsız bir araç olarak kurgulanmakta, bir örgüt tipi ve örgütlenme usulü, uzmanlar kitlesi veya kırtasiyecilik anlamıyla anlaşılakta. Oysa bürokrasinin politik bir analizi (devlet, toplumsal sınıflar ve iktidar ilişkileri bağlamına oturtularak hem kurum anlamıyla bürokrasi hem de uzmanlar/bürokratlar incelendiğinde) alanda egemen yaklaşıma önemli bir karşı çıkış haline gelebilir.

¹⁹Poulantzas, Marksist klasiklere atıfla bürokrasiyi hem bir işleyiş (tarzı) hem de bir toplumsal kategori olarak gördüğünü söylemektedir. Bu ayırım siyaset bilimi veya kamu yönetimi yazınında genellikle bulanık olarak ele alınır ve bürokrasiye farklı anlamlar yükleyen yaklaşımların bir arada incelenmesi nedeniyle kavram kargaşasına neden olmaktadır.

²⁰Poulantzas bürokrasiyle ilgili açıklamalarını aynı kitapta toplumsal kategori tanımını yaptığı yere atıfla açıklamaktadır (bkz. yukarıda 9. dipnot).

olan temasını çözümlenmeye imkân sağlıyor. Bunu yaparken somut toplumsal formasyonların, farklı kurtelerin ve düzeylerin özgül eklemlenmesiyle oluştuğunu ve farklı toplumsal sınıfların bir arada var olduğunu, devletin bu nedenle egemen sınıfın basit bir aracı değil sınıflara bölünmüş bir toplumun devleti olduğu savunuluyor. Ekonomik ve politik kurtelerin özerk oluşu nedeniyle kapitalist devletin, egemenlik altındaki sınıfların çıkarlarını da egemen sınıf veya fraksiyonların aleyhine de olsa gözetmek durumunda olduğunu ifade ediyor. Benzer biçimde egemen sınıfların veya fraksiyonların kendi içlerinde de ödünler vererek ve çelişkiye girerek bir arada bulunduğunu savunuyor.

Poulantzas'ın, kimi yorumlara göre çubuğu politik olana aşırı bükmesi bir sorun olarak görülse de, kurduğu analiz çerçevesi, doğrudan sınıf ya da fraksiyon olmadığı halde siyasal iktidar ilişkilerinde/politik sınıf mücadelesinde bir toplumsal güç olarak ortaya çıkan kimi öznelerin analize dahil edilmesini mümkün kılıyor. Bu yolla egemen sınıflar elinde basit bir araç olarak kurulan devletin ya da tarafsız, gayri-şahsi, yasal işleyişe sahip vb. biçiminde nitelenen bürokrasinin, toplumsal analizlere bir politik aktör olarak katılmasını sağlıyor. *Kamu yönetimi* alanı için Poulantzas'ın analizleri daha fazla önem kazanıyor. Bu alanda dikkate alınan yaklaşımlar genellikle liberal ya da Weberci devlet kuramları tarafından belirleniyor ve devleti ya da bürokrasiyi verilen emirleri doğrudan uygulayan yansız ve teknik bir alan olarak görüyor. Bunlar dışında, alanda devleti/bürokrasiyi ortak iyinin temsilcisi olarak gören ya da onu egemen sınıfın ya da toplumsal ilişkilerin basit bir yansıması olarak kurgulayan pozisyonlar yer alıyor. Ayrıca bürokrasiye elit tartışmaları üzerinden yaklaşmak da tercih edilen diğer bir pozisyon. Poulantzas ise bu yaklaşımlardan sıyrılma ve yeni bir anlayışla devleti ve bürokrasiyi ele alma aracını sunuyor. Dahası kamu yönetiminin bazı kavramlarının (kamu ve sivil toplum, kamu hizmeti, kamu yararı, kamu düzeni, kamu personeli, ulus devlet ve hatta küreselleşme) yeniden ele alınarak bu kavramların somuta yakın bir noktadan yeniden inşasının altyapısını sağlıyor. SİTS'te, devlet ve bürokrasi, belli bir toplumsallığa, ekonomik ve politik temele kavuşuyor ve diğer aktörlerle ilişkilendirilmiş oluyor. Ayrıca belli kırılma dönemleri, örneğin 1980'li yıllar ve sonrasında dönüşümünün tamamı, Poulantzas'ın kurduğu çerçeveden (iktidar bloğu, devletin politik işlevleri tarafından üstbelirlenen ekonomik ve ideolojik işlevleri vs. ile ilgisi kurularak) incelendiğinde alan açısından önemli çıkarımlar yapmayı mümkün kılmakta.

Yazında önemli olan bu eserin Türkçeye eksiksiz çevrilmesi çok büyük kazanım. Yıllarca tartışılan bir eserin geç kalmış çevirisinin bile eksik olması sorunu böylece ortadan kalkmış oluyor. Çeviriyle ilgili bahsettiğimiz sorunlara rağmen metni birkaç kez inceleyerek ve başka baskılarla kıyaslayarak okumak mümkün. Marksist devlet tartışmalarının önemli uğraklarından biri olan bu

kitap, Türkçe eğitim yapan üniversitelerde lisans ve özellikle lisansüstü öğrenciler ile diğer ilgililerin SİTS'i okuma ve anlamasının önündeki engelleri aşmalarına yardımcı olacak nitelikte.

Recep Aydın, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

KAYNAKÇA

- Bank, Berker (2012), "Poulantzas'ın Kapitalist Devlet Kuramı: Sivil Toplum ve Devlet Arasındaki İlişinin Aşılması" *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5: 21-53.
- Carnoy, Martin (2013), *Devlet ve Siyaset Teorisi* (Ankara: Dipnot) (Çev. Simten Coşar vd.).
- Poulantzas, Nicos (1978), *Political Power and Social Classes* (Londra: Verso) (Çev. Timothy O'Hagan vd.).
- Poulantzas, Nicos (1992), *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar (Birinci Kitap)* (İstanbul: Belge) (Çev. Şen Süer, L. Fevzi Topaçoğlu).
- Poulantzas, Nicos (2014), *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (Ankara: Epos) (Çev. Şule Ünsaldı).
- Wood, Ellen Meiksins (2011), *Sınıftan Kaçış: Yeni 'Hakiki' Sosyalizm* (İstanbul: Yordam) (Çev. Şükrü Alpagut).
- Wright, Eric Olin (1982), "Reading Guide to Political Power and Social Classes", <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/Published%20writing/Poulantzas%20reading%20notes.pdf>, (01.03.2015).
- Yılmaz, Zafer (2003), "Günümüz Türkiye'sinde Devlet ve Hâkim Sınıflar İlişkisi Üzerine Alternatif Bir Çerçeve Denemesi" *Praksis*, 9: 55-92.

Poulantzas ya da SİTS Üzerine Yazılanlardan Oluşan Kısa Bir Liste

- Clarke, Simon (2004a), "Devlet Tartışmaları", Clarke Simon (Der.), *Devlet Tartışmaları: Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru*, (Ankara: Ütopya) (Çev. İbrahim Yıldız): 7-89.
- Clarke, Simon (2004b), "Marksizm, Sosyoloji ve Poulantzas'ın Devlet Kuramı", Clarke Simon (Der.), *Devlet Tartışmaları: Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru* (Ankara: Ütopya) (Çev. İbrahim Yıldız): 89-135.
- İnsel, Ahmet (1979), Nicos Poulantzas. *Birikim*, 56-57: 40-43.
- Jessop, Bob (1985), *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy* (Londra: Macmillan).

- Holloway, John, Sol Picciotto (1978), "Introduction: Towards a Materialist Theory of the State", Holloway, John ve Sol Picciotto (Der.), *State and Capital, A Marxist Debate* (Austin: Edward Arnold P.): 1-32.
- Miliband, Ralph, Nicos Poulantzas, Ernesto Laclau (1977), Murat Belge, Atilla Aksoy (Der.), *Kapitalist Devlet Sorunu* (İstanbul: Belge) (Çev. Yasemin Berkman).
- Poulantzas, Nicos (2013), *Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar* James Martin (Der.) (İstanbul: Dipnot) (Çev. Akın Sarı, Selime Güzelsarı).
- Wright, Eric Olin (1982), "Reading Guide to Political Power and Social Classes", <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/Published%20writing/Poulantzas%20reading%20notes.pdf>, (01.03.2015).
- Yılmaz, Zafer (2003), "Günümüz Türkiye'sinde Devlet ve Hâkim Sınıflar İlişkisi Üzerine Alternatif Bir Çerçeve Denemesi" *Praksis*, 9: 55-92.